

LATINSKÁ ČÍTANKA

PRO STUDUJÍCÍ
DĚJIN
KŘESŤANSKÉHO
UMĚNÍ

JOSEF ŠIMANDL

KAROLINUM

Latinská čítanka

pro studující dějin křesťanského umění

PhDr. Josef Šimandl, Ph.D.

(s přispěním studujících)

Recenzovali:

prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D.

PhDr. Jan Kalivoda

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2014

© Josef Šimandl, 2014

ISBN 978-80-246-2624-6

ISBN 978-80-246-2767-0 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2015

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Procemium – Úvod ---- 9

K prezentaci textů ---- 10

K formě doprovodných slovníků ---- 12

A. LECTIONES BIBLICAE ---- 15

A1. Completio creationis; hominis lapsus ---- 16

A2. Moses natus, depositus et repertus ---- 20

A3. Non credent mihi, inquit Moses ---- 21

A4. Nuntii Iob ---- 21

A5. Duo psalmi ---- 22

A6. Passio Domini nostri Iesu Christi secundum Matthaeum ---- 23

A7. De caritate ---- 28

A8. Mulier amicta sole ---- 29

B. EX CHRONICIS, DE VITA ET TALIA ---- 31

B1. Vitae breves: Calendarium Romanum ---- 32

B2. Vitae breves: Liturgia Horarum ---- 34

B3. Legenda aurea o sv. Jiří ---- 37

B4. Legenda aurea o sv. Mikuláši ---- 38

B5. O prvních biskupech moravských ---- 40

B6. Kosmas: před bitvou na Tursku ---- 42

B7. Kronika žďárská, část zpěvu o sv. Zdislavě ---- 44

B8. Vita Karoli IV. o příjezdu do Čech ---- 46

B9. Kronika Františka Pražského o biskupu Janovi ---- 46

B10. Hammerschmidova Historia Pragensis o svatojanských slavnostech ---- 48

B11. Balbín o kronikářích ---- 49

C. INSCRIPTIONES ---- 51

C1. Via crucis ---- 52

C2. Čtyři nápisy z římských katakomb ---- 53

- C3. Trojiční sloup ve Valči ---- 57
- C4. Nápis z malostranského sloupu Nejsvětější Trojice ---- 58
- C5. Lesní socha sv. Jana Nepomuckého ---- 61
- C6. Nápis na zvonech z vikariátu Rokycanského ---- 65
- C7. Čtrnáct nápisů ze soch v Manětíně ---- 67
- C8. Nápis z Pelhřimovska ---- 73
- C9. Nápis z Miletínska ---- 76
- C10. Tři nápis z kostela sv. Josefa na nám. Republiky v Praze ---- 79
- C11. Z nápisů na Karlově mostě ---- 86

D. AUCTORES DE ARTE FINGENDI ---- 91

- D1. Latius o těch, kdo sepsali spisy zabývající se architekturou ---- 92
- D2. Wotton/Latius: Elementa architecturae ---- 96
- D3. Tři čtení z Vitruvia ---- 97
- D4. Libri Carolini ---- 99
- D5. Leo Baptista de Albertis o malířství, i. e. de pictura, a o hlavicích sloupů, sive de columnarum capitulis ---- 103
- D6. Molanus: Quid prohibendum sit etiam in picturis ---- 106
- D7. Molanus: De S. Hieronymo ---- 108

E. DE EIS QUORUM IMAGINIBUS AEDES ORNANTUR ---- 111

- E1. Isidor ze Sevilly o monstrech ---- 112
- E2. Ovidius o proměně v žáby ---- 113
- E3. Popis kostela v Diessenu ---- 114

F. DE ARTE MUSICA ---- 121

- F1. Uzuál o zpěvu při mši ---- 122
- F2. Lexicon Vitruvianum o tetrachordu ---- 124
- F3. Tři básně/písně ze sbírky Carmina Burana ---- 126
- F4. Pět z adventních a vánočních zpěvů ---- 129

G. EX TEXTIBUS LITURGICIS ---- 135

- G1. Ordinarium Missae ---- 136
- G2. Canticum Magnificat ---- 137
- G3. Hymnus Te Deum ---- 137

H. TEXTŮS EDITORIALES ---- 139

- H1. Předmluva k Novum Testamentum Graece et Latine ---- 140
- H2. Titulní list edice ---- 143
- H3. Ukázka vydání listiny ---- 144

I. FONTES DE BONIS ECCLESIASTICIS ---- 147

I1. O klášteře v Postoloprtech podle kroniky Mnicha sázavského ---- **148**

I2. Regesty z kronik o Ostrovském klášteře ---- 149

I3. Zakládací listina litoměřické kapituly ---- 151

Soupis vyobrazení ---- **153**

PROÆMIUM – ÚVOD

Čítanka představuje pestrou paletu latinských textů, s nimiž je možné se setkat v oboru dějin umění. Začíná se oddílem A s biblickými čteními, jakkoli je zhora nemožné pokrýt ani žánry biblických textů, ani šíři biblických inspirací křesťanského výtvarného umění. V oddílu B následuje výběr z kronikářské a životopisné literatury včetně legend. Poměrně rozsáhlý oddíl C představuje rozmanité latinské nápisy, jak jimi bývaly opatřovány stavby, sochy, náhrobky, obrazy aj. Nato jsou v oddílu D představeni autoři, kteří psali o výtvarném umění: jsou zastoupeni antický klasik Vitruvius (o jeho postavení v oboru srov. text D1), středověké Libri Carolini a humanisté včetně Molana, který vůči výtvarnému umění aplikoval zásady zformované tridentským koncilem. Oddíl E přináší rozmanité texty o předmětech uměleckého zobrazování. Zájemcům o hudbu jsou adresovány texty v oddílu F a vlastně i liturgické, nesčetněkrát zhudebněné a dosud zhudebňované základní liturgické texty v oddílu G. Latinu jako nadnárodní jazyk užívaný editory reprezentuje oddíl H. Poslední oddíl I představuje latinské prameny k církevnímu majetku v Čechách: jsou tu nejprve text o založení kláštera a regesta o jeho působení, na závěr pak výběr z proslulé zakládací listiny litoměřické kapituly.

Při využívání čítanky v kurzu pro studující uměnovědy nejde o to, přečíst všechno, ale ochutnat co nejvíc různých žánrů; čte se výběr s tím, že studující si zvolí oblast jemu blízkou a odtud přečte textů víc. Nedílnou součástí práce jsou referáty (mnoho z přednesených referátů je po úpravách do čítanky zařazeno): při jejich přípravě studující uvidí texty *in situ* a vyzkouší si, co je zapotřebí k jejich představení, ať v kurzu nebo v publikaci. Kurzu předchází dvouletá výuka latinského tvarosloví a latinské syntaxe; předpokládá se, že studující si odtud přinesli také základní slovní zásobu. Nabyté znalosti se četbou aktivují, podle potřeby doplňují, s cílem neprodukovat uměnovědce, kteří sice vychodili jakési kurzy, ale před prvním morovým sloupem, listinou, kronikářskou zprávou atp. musí kapitulovat a přiznat, že čas, který věnovali latině, byl čas ztracený.

S tím souvisí způsob, jakým jsou texty v čítance prezentovány.

K PREZENTACI TEXTŮ

Na rozdíl od učebnic „základů“, které ukazují latinu klasickou nebo klasicizovanou, ukazujeme texty co možná v autentické podobě. Znamená to, že jsou zařazeny:

- texty bez interpunkce, jak to odpovídá raně středověkým rukopisům i nejnovější praxi vydávání např. biblických textů,
- texty s diakritikou, která byla v době inkunábulí běžná, aniž to všeobecné vzdělávání traduje,
- texty s dvojím „s“ (jde zpravidla o nekoncové s, koncové s),
- texty, v nichž se používají různé způsoby zkracování slov.

Neaspirujeme však např. na představení praktik středověkých skriptorií: zájemce odkazujeme na paleografické kurzy a edice.

Některé texty, zejména nápisy, jsou veršované v časoměře. Na jejich veršovou formu upozorňujeme kvůli snazšímu nalezení informací. Zájemcům jsou i tady k dispozici slovníky a speciální publikace. Mezi cíle čítanky však nepatří výcvik v tzv. metrice čili v přednesu časoměrných veršů a strof.

Z opačného důvodu – pro všeobecnou známost – neupozorňujeme na větší litery, které nápis obohacují o chronogram. Rozluštění chronogramu však patří k interpretaci nápisu.

Texty nápisů a některých starých textů jsou představovány několika způsoby (ale jen zřídka všemi):

- fotografie, faksimile apod.;
- literární přepis – zachovává, co je vidět, bez doplňků a úprav;
- čtenářský přepis – doplňuje interpunkci, rozepisuje zkratky, nahrazuje nestandardní písmena a značky, emenduje chyby.

Od usnadnění se upouští při jevech, které jsou osvětleny poznámkami pod textem. V čítance se využívá několika druhů poznámek: ke skripci (tj. ke způsobu psaní), k tvarům, k jménům, k veršové formě. Poznámky ke skripci a tvarům může s užitek-

hledat a pročítat zájemce o specifika středověké a pozdější latiny. Seznámí se s nimi pochopitelně v rozsahu, jak jsou tato specifika zastoupena v textech představených čítankou.

Víc způsobů prezentace – např. u textu C4, C11, D4, D6 – je možné využít při osvojování dovednosti číst texty v původní dochované podobě: začneme čtenářským přepisem, zkusíme nahlas přečíst přepis literní a nakonec se pokusíme rozpoznat totéž ve faksimile.

Zásahy do textu jsou značeny takto:

- (...) vyznačuje vypuštění části textu,
- (in margine: ...) označuje text v okraji,
- pomocí <...> „vyštípáváme“ to, od čeho odhlížíme,
- pomocí [...] značíme to, co vkládáme.

Pozor: Vycházejí edice, které závorek <...>, [...] užívají naopak. V případě konkrétní edice je tedy třeba zorientovat se podle jasných případů, čím se značí vypuštění a čím doplnění.

Znaky se někdy sejdou: např. <?>[...] znamená, že v citovaném textu je otazník, ale protože by čtenáře mohl mást, navrhuje představit si místo něho tečku.

K FORMĚ DOPROVODNÝCH SLOVNÍČKŮ

VÝBĚR

Dopomoc se nedává k základní slovní zásobě, včetně např. slovesa *pōnō* nebo nepravdělného *ferō*. Potlačena byla i většina slov, jejichž význam se bez potíží najde ve slovníku J. Kábrt – P. Kucharský – R. Schams – Č. Vránek – D. Wittichová – V. Zelinka, *Latinsko-český slovník* – vyšel mnohokrát, mj. Praha: Leda 2000. Slovníčky se orientují spíš na specifika jednotlivých textů nebo doby, ze které pocházejí.

USPOŘÁDÁNÍ

Při přípravě referátů se ukázalo někdy výhodnějším řadit výrazy podle výskytu v textu, jindy řadit je abecedně; ostatně i zahraniční čítanky mívají některá ten, jiná onen způsob. Tuto různost nesjednocujeme: soudíme, že zorientoval se není tak těžké, jako je výhodné být zvyklý orientoval se.

ŘEZ PÍSMÁ

Výkladový text je tištěn stojatě, jazykový materiál latinský i český kurzivou.

ZNAMÉNKA

Odmezerovaná dvojtečka uvádí překladový ekvivalent, zatímco pomlčka uvádí vysvětlení, poukaz na gramatiku, návod, komentář apod. Rovnítko vysvětluje méně pra-

videlný tvar nebo způsob psaní pravidelným. Znaménkem < se uvozuje slovtvorné východiště. Znaménko + uvádí, s čím se slovo pojí (např. adjektivum s vazebným pádem, spojka s konjunktivem).

GRAMATICKÁ CHARAKTERISTIKA

Pravidelná gramatická charakteristika se zapisuje číselným symbolem. Úvodní prohlídkou těchto symbolů je možné si zopakovat, které oblasti latinské slovní zásoby mají pravidelné, předem spolehlivě odhadnutelné chování.

- **Arabská číslce:**

a) u sloves zastupuje pravidelnou stupnici příslušné konjugace; jde o číslce 1 nebo 4, každá ve dvou typech stupnice (pro sloveso normální a deponentní):

zkráceně v čítance

plná podoba v běžných slovníkách

impinguō 1
periclitor 1

impinguō, āre, āvī, ātum
periclitor, ārī, ātus sum

convestiō 4
potior 4

convestiō, īre, īvī/īī, ītum
potior, īrī, ītus sum

b) u adjektiv I. + II. deklinace reprezentuje číslce 3 rodové koncovky -us, -a, -um:

rūfus 3

rūfus, a, um

- **Římská číslce u substantiv** zastupuje genitiv a rod, jaké jsou v příslušné deklinaci pro příslušné zakončení pravidelné:

corbōna I
nuntius II
calcāneum II
dēcessor III

corbōna, ae f
nuntius, īī m
calcāneum, eī n
dēcessor, ōris m

činitelské názvy tvořené od supinového kmene sloves

furor III

furor, ōris m

názvy dějů/stavů tvořené ze sloves bez kmenového příznaku

imperātrīx III

imperātrīx, īcis f

přechýlené názvy činitelské

(-dō, -gō, -iō)

crassitūdō III
imāgō III

crassitūdō, dinis f
imāgō, ginis f

<i>moderātiō III / fūsiō III</i>	<i>moderātiō, ōnis f / fūsiō, ōnis f</i> názvy dějů tvořené pomocí -iō od supinového kmene sloves
<i>confrāternitās III</i>	<i>confrāternitās, ātis f</i> názvy vlastností tvořené od adjektiv
<i>sōlāmen III</i>	<i>sōlāmen, minis n</i> skupina neuter na -men
<i>pontificāle III</i>	<i>pontificāle, is n</i> skupina neuter na -e, často zpodstatnělá adjektiva
<i>diadēma III</i>	<i>diadēma, matis n</i> neutra řeckého původu zakončená na -ma
<i>spīritus IV</i>	<i>spīritus, ūs m</i>

Při odchylkách se uvádí standardní mluvnická charakteristika: *sonō, āre, sonuī, itum* (tzv. supnice sice začíná jako „I“, ale perfektum a supinum jsou jiné než nejběžnější typ) – *acus, ūs f* (z hlediska deklinace je to „IV“, ale má odchylný rod).

ODKAZY NA MLUVNICI

Odkazuje se na mluvnicí Z. Quitt – P. Kucharský: *Latinská mluvnicí*. Praha: SPN 1971 a později. Je v ní dvojí číslování paragrafů; proto

- QKT odkazuje na paragrafy tvaroslovné části,
- QKS odkazuje na paragrafy syntaktické části.

